

SUN'IIY INTELLEKT TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING TA'LIM TIZIMIDAGI O'RNI

Z.E.Azimova – pedagogika fanlari doktori, professor

Andijon davlat pedagogika instituti

M.V.Abdujabborov – tayanch doktorant

Andijon davlat universiteti

Tayanch soʻzlar: intellekt, sunʼiy intellekt, kompyuter, platforma, shaxsiylashtirish, repetitorlik, baholash, chatbot, oʻzgaruvchanlik, qiyin vazifa, moslashtirish, soddalashtirish, aniqlashtirish.

Ключевые слова: интеллект, искусственный интеллект, компьютер, платформа, персонализация, обучение, оценка, чат-бот, вариативность, вызов, настройка, упрощение, доработка.

Key words: intelligence, artificial intelligence, computer, platform, personalization, tutoring, assessment, chatbot, variability, challenge, customization, simplification, refinement.

Mamlakatimizda soʻnggi yillarda taʼlim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish boʻyicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichga kirdi. Xususan, sunʼiy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qoʻllash, raqamli maʼlumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini taʼminlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish masalasiga katta eʼtibor qaratildi.

Yurtimizda sunʼiy intellekt keng joriy etishda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Sunʼiy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari toʻgʻrisida” [1]gi qarori va Prezidentimizning “Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi toʻgʻrisida” [2]gi farmoni ijrosini taʼminlash borasida ushbu maqolaning mazmuni sunʼiy intellektning taʼlim tizimidagi oʻrni, yutuq va kamchiliklarini yoritishga qaratilganligi bilan dolzarblik aks etadi. Sunʼiy intellektni tadbir qilinishini xattoki, hayotimizning kundalik holatlarida kuzatishimiz ham mumkin. Masalan, moliyaviy xizmatlarda firibgarlikni aniqlash, chakana savdoda ehtiyojni bashorat qilish, mijozlar bilan onlayn muloqat qilish yoki masofaviy qoʻllab-quvvatlash xizmatlarini amalga oshirish [3].

Sunʼiy intellekt bizning kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylandi va har bir sohaga oʻz taʼsirini koʻrsatib bormoqda. Sport sohasidan taʼlimgacha, sunʼiy intellekt bizning ishlashimiz va foydalanishimizni taqozo etmoqda. Taʼlimdagi sunʼiy intellekt barcha yoshdagi oʻquvchilar uchun yangi imkoniyatlar ochdi.

Uzluksiz taʼlim tizimida sunʼiy intellektidan foydalanish yuzasidagi yondashuvlar dunyo olimlari Melanie Mitchel, Stuart Russell, Kevin P. Murphy, Max Tegmark, Henry a. Kissinger, Erich Schmidt, Daniel Huttenlocher [6] va respublikamiz olimlari T.A.Xoʻjaqulov, N.T. Malikova [4]; Sh.A.Sadullayeva, D.Yusupov, F.Yusupov [3]; H.N.Zaynidinov, T.A.Xoʻjaqulov, M.P.Atadjonova [5] lar tomonidan tadqiq etilgan va ishlab chiqilgan.

Hozirgi kunda sunʼiy intellekt taʼlimning muhim va eng zamonaviy koʻrinishlaridan biri boʻlib, taʼlimda samaradorlikni oshirish uchun keng imkoniyatlarga ega. Quyida oliy taʼlim tizimida sunʼiy intellekt samaradorligining ahamiyatli tomonini koʻrib chiqamiz:

– oʻqituvchilar sunʼiy intellektidan foydalanib, talabalar uchun moslashtirilgan taʼlim dasturlarini yaratishlari mumkin;

– har bir talabaning oʻz oʻzgaruvchanliklariga mos keladigan darslar va taʼminotlarni taklif qilishga yordam berishi;

– oʻqituvchilarga kontentni yanada samarali yaratish va yangilash imkonini berishi, bu esa oʻquv materiallari doimo dolzarb boʻlishi;

– talabalarga oʻz taʼlim sohasidagi soʻnggi yangiliklardan xabardor boʻlishga yordam berish va kelajakda uchrashi mumkin boʻlgan muammolarni bartaraf etishga yordam berishi;

– har bir talabaga oʻrganish uslublari, qiziqishlari va qobiliyatlarini asosida shaxsiylashtirilgan taʼlim tajribasini taqdim etish orqali taʼlimni rivojlantirishi;

– taʼlim dasturlarini talabalar uchun yanada qiziqarli qilish uchun moslashtirishi;

– talabalarining taraqqiyotini kuzatib boradi va kuchli va zaif tomonlarini aniqlashi;

– talabalar oʻzlarining koʻp vaqt talab qiladigan va qiyin vazifalarini, topshiriqlarini va koʻp tanlovli testlarni bajarishga koʻmaklashishi;

– chatbotlardan foydalanib, talabalar oʻqituvchilar va guruh rahbarlari bilan jonli suhbatlar oʻtkazish;

– botlardan moslashtirilgan javoblar boʻyicha chet tilini oʻrganish jarayonini soddalashtirish;

– til oʻrganish boʻyicha eng katta platforma ekanligi;

– talabalarni audio va vizual suhbatlarga ega boʻlish va til oʻrganishni oson va qulaylashtirish;

Bundan koʻrinadiki, uzluksiz taʼlimda sunʼiy intellektning qoʻllanilishi eksponensial surʼatlarda oʻsib borayotgani uning oʻrni va ahamiyatini oshirmoqda. Xususan, 2020-yilda sunʼiy intellektning taʼlim bozori hajmi 1,1 milliard AQSh dollarini tashkil etdi. Yunesko hisobotlariga koʻra, 2024 yilga kelib u 6 milliard dollarga yetishi kutilmoqda bu atigi toʻrt yil ichida 445 foizga sezilarli oʻsgan deb hisoblasak, Market Research Engine hisobotiga koʻra, bozor hajmi 2027-yilga kelib 12 milliard AQSh dollariga yetishi va uch yildan soʻng u yana 100 foizga oʻsishi kutilmoqda.

Dunyo boʻylab koʻplab institutlar jarayonlarni avtomatlashtirish va samarali taʼlim berish uchun sunʼiy intellektidan foydalanmoqda. Sunʼiy intellekt taʼlimni kamaytirmaydi, balki uni koʻp jihatdan yaxshilaydi. Sunʼiy intellektning ijobiy afzalliklari va salbiy kamchiliklari uning interaktivligi hamda intellektualligini taʼminlaydi. Sunʼiy intellekt taʼlimga integratsiyalashning beshta qiziqarli potentsial afzalliklari mavjud:

– shaxsiylashtirish

– repetitorlik

– baholash

– kurs sifati boʻyicha fikr-mulohazalar

– talabalar uchun mazmunli va tezkor fikr-mulohazalar

Shaxsiylashtirish: bitta oʻqituvchi uchun har bir oʻquvchining oʻz sinfidagi ehtiyojlarini qanday qondirishni bilish juda qiyin boʻlishi mumkin. Sunʼiy intellekt tizimlari har bir oʻquvchining individual taʼlim ehtiyojlariga osongina moslashadi va oʻrganishni ularning kuchli va zaif tomonlariga yoʻnaltirishi mumkin.

Repetitorlik: sunʼiy intellekt tizimlari oʻquvchiga ularning oʻrganish uslubi va mavjud bilimlarini aniqlash orqali yordam berishi va yoʻnaltirishi mumkin.

Baholash: albatta, sunʼiy intellekt javob kalitlari yordamida imtihonlarni baholashga yordam beradi; ammo u talabalar qandav ishlaganligi haqida maʼlumot toʻplash baholashni mavhumlashtirishi mumkin.

Kurs sifati boʻyicha fikr-mulohazalar: misol uchun, agar koʻplab talabalar savolga notoʻgʻri javob berishsa, sunʼiy intellekt talabalarga yetishmayotgan aniq maʼlumotlar yoki gʻoyalarni taqdim etishi mumkin.

Talabalar uchun mazmunli va tezkor fikr-mulohazalar: baʼzi talabalar tavakkal qilishdan yoki sinfda tanqidiy fikr-mulohazalarni olishdan uyalishlari mumkin, ammo sunʼiy intellekt yordamida talabalar oʻrganish uchun zarur boʻlgan xatolarga yoʻl qoʻyishlari va yaxshilash uchun zarur boʻlgan fikr-mulohazalarni olishlari mumkin.

Bu dunyodagi hamma narsa muvozanatli boʻlishi uchun oʻzining ijobiy va salbiy tomonlariga ega boʻlishi kerak va

sun'iy intellekt ham bundan mustasno emas. Ta'limga integratsiyalashda sun'iy intellektning 4 ta kamchiliklarini ko'rib chiqamiz:

- o'qituvchining mehnat xavfsizligiga tahdid;
- insonparvarlashtirilgan ta'lim tajribasi;
- o'qituvchilar uchun amalga oshirish qimmat;
- texnologik qaramlik.

O'qituvchining mehnat xavfsizligiga tahdid: Bu hali sodir bo'lmayapti, ammo sun'iy intellektning rivojlanishi ta'limdagi muayyan ish rollariga bo'lgan ehtiyojga ta'sir qilishi mumkinligi tashvishlidir. Ta'lim jarayonining ko'proq jihatlari avtomatlashtirishda davom etar ekan, inson o'qituvchilariga kamroq talablar qo'yilishi mumkin, bu esa mahsuldorlikning oshishiga va ishning yo'qolishiga olib kelishi mumkin.

Insonparvarlashtirilgan ta'lim tajribasi: Ta'limdagi sun'iy intellektning eng katta kamchiliklaridan biri shundaki, u o'rganish tajribasini insoniylashtirishi mumkin. Tarkibni yaratuvchi va darslarning tezligini hal qiluvchi sun'iy intellekt algoritmlari bilan talabalar inson o'qituvchisi taklif qiladigan nozik yondashuvni o'tkazib yuborishi mumkin. Bundan tashqari, sun'iy intellekt algoritmlari tarfakashlikni davom ettirishi mumkin, ya'ni ular har bir talabaning ehtiyojlariga moslashtirilgan inklyuziv va xilma-xil o'quv dasturini taqdim eta olmasligi mumkin.

O'qituvchilar uchun amalga oshirish qimmat: sun'iy intellektning ta'limdagi yana bir kamchiligi shundaki, uni qo'llash o'qituvchilar uchun qimmatga tushishi mumkin. Hamma maktablar va ta'lim muassasalarida sun'iy intellekt vositalari va texnologiyalariga sarmoya kiritish uchun

byudjet mablag'lari mavjud emas. Bundan tashqari, maktablarda sun'iy intellektni ommaviy qabul qilish narxi hozir juda yuqori bo'lishi mumkin. Agar o'qituvchi xarajatlarni o'z zimmasiga olsa, uni ushlab turish qimmat va qiyin bo'lishi mumkin.

Texnologiyaga qaramlik: maktablar sun'iy intellektga asoslangan yechimlarga tobora ko'proq tayanar ekan, o'qituvchilar va o'quvchilar texnologiyaga haddan tashqari qaram bo'lib qolish xavfi ostida. Uzoq muddatda bu qaramlik muhim an'anaviy o'qitish usullarini e'tiborsiz qoldirishi va tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga olib kelishi mumkin.

Yuqoridagi fikrlarga tayangan holda, quyidagicha xulosa qilish maqsadga muvofiq. Sun'iy intellektning ijobiy va salbiy tomonlari juda kuchli; lekin o'qituvchi sifatida siz o'zingizni sun'iy intellektidan ta'lim maqsadlarida foydalanishni cheklashingiz kerak emas. Bizning dunyomiz u borada rivojlanmoqda va biz sun'iy intellektning kuchi zarardan ko'ra ko'proq foyda keltirishi mumkinligini tan olishimiz kerak, shuning uchun siz uni nafaqat ta'limda, balki barcha sohalarida qo'llanilishini kutishingiz mumkin. Biz uni me'yorida ishlatishni o'rganishimiz va talabalarimiz uchun sun'iy intellektga to'liq tayanmasliklari uchun yaxshi imidj yaratishimiz kerak.

Umuman olganda, sun'iy intellektning ta'limdagi roli o'qituvchilar hamda talabalar uchun yangi imkoniyatlarni taklif qiladi. Undan faol foydalanish orqali o'qituvchilar va talabalar o'sishi, rivojlanish talabalar natijalarini yaxshilash va guruhdagi tenglikni ta'minlash imkoniyatini yaratadi.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 17.02.2021-yildagi PQ-4996-son Qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 05.10.2020-yildagi PF-6079-son Farmoni.
3. Sadullaeva Sh., Yusupov D., Yusupov F. "Sun'iy intellekt va neyron to'g'ri texnologiyalar". – Toshkent: 2020. 8-b.
4. Xo'jaqulov T.A., Malikova N.T. "Sun'iy intellekt". – Toshkent: 2020. 4-b.
5. Zayniddinov H.N., Xo'jaqulov T.A., Atadjanova M.P. "Sun'iy intellekt". – Toshkent: 2018. 18-b.
6. <https://www.eecs.mit.edu/people/daniel-huttenlocher/>

REZYUME. Maqolada sun'iy intellektning ta'lim tizimidagi o'rni, uning imkoniyatlari va ushbu sohadagi ilmiy yangiliklari keltirilgan. Ta'lim tizimida sun'iy intellektidan foydalanishning afzalliklari va kamchiliklari ta'kidlangan. Sun'iy intellektidan to'g'ri foydalanish va uning samaradorligini oshirish bo'yicha yondashuvlar izohlangan.

РЕЗЮМЕ. В статье представлена роль искусственного интеллекта в системе образования, его возможности и научные инновации в этой области. Выделены преимущества и недостатки использования искусственного интеллекта в системе образования. Объясняются подходы к правильному использованию искусственного интеллекта и его эффективности.

SUMMARY. The article presents the role of artificial intelligence in the educational system, its possibilities, and scientific innovations in this field. It highlights the advantages and disadvantages of using artificial intelligence in the educational system. Approaches to the correct use of artificial intelligence and its effectiveness are explained.

ТАЙМ-МЕНЕЖМЕНТ ТА'ЛИМ FAOLIYATINI SAMARALI TASHKIL ETISH VOSITASI SIFATIDA

B.S.Bekniyazov – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori*

Ajiniyaz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: vaqt, ta'lim tashkiloti, rahbar, taym menejment, vaqtni boshqarish, ta'lim texnologiyalari, ta'lim jarayoni, ta'lim faoliyati, Eyzexauer matritsasi.

Ключевые слова: время, образовательная организация, руководитель, тайм-менеджмент, образовательные технологии, образовательный процесс, образовательная деятельность, матрица Эйзенхауэра.

Key words: time, educational organization, leader, time management, time management, educational technologies, educational process, educational activities, Eisenhower matrix.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida ta'lim tizimining samaradorligi uning raqobatbardosh bo'lishi juda ko'p omillarga bog'liq bo'lib, ular ichida zamonaviy taym-menejment funksiyalari alohida ahamiyat kasb etadi.

Taym-menejment (ingl. «time-management» – **vaqtni boshqarish**) – shaxsiy va professional sohalarida maqsadlarga erishishga hissa qo'shadigan ish va shaxsiy vaqtni samarali tashkil etishga imkon beradigan texnologiya sifatida qarash kerak bo'ladi. Bizning fikrimizcha **taym-menejment** – eng avvalo, insonning jismoniy, aqliy va ruhiy rivojlanishiga qaratilgan mehnat va mashqlar yig'indisidir [2:49].

L.J.Zeyvertning fikricha, vaqtni boshqarish – bu o'z-o'zini boshqarish va o'z turmush tarzini intensiv shakllantirishdir. Vaqtdan unumli foydalanish doimiy

ravishda insonni bezovta qiladi. Chunki, barcha insonlar ham belgilangan muddatga muvofiq oldiga qo'ygan maqsadlarni amalga oshira olmaydilar [3:25].

Kimdir kam kuch sarflash orqali muvaffaqiyatlarga erishadi, kimdir esa ko'p kuch yo'qotish hisobiga past natija ko'rsatkichiga ega bo'ladi. Shu boisdan ham vaqtdan unumli foydalanish masalasi psixologik muammo sifatida boshqaruv faoliyatimizda uchrab turadi. Ko'p holatlarda vaqtni unumli boshqarish jarayoni quyidagi unsurlarni o'z ichiga oladi: ishlash qobiliyati va his-tuyg'uni boshqarish; maqsadni to'g'ri rejalashtirish; vazifalarni belgilash va amalga oshirish; oldinga qo'yilgan maqsadga erishish; xulosa chiqarish [4:7].

Hozirgi kunda o'qituvchilar o'z ishlarini ko'p qirrali rejimda bajarmoqda. Ular nafaqat ta'limning ijtimoii